

İstikrar Kavramı Düzleminde Hâkim Parti Sistemi-Çok Partili Sistem Mukayesesi *

Comparison Between the Dominant Party System and the Multi-Party System within the Concept of Stability

ÖZET

Siyaset bilimi literatüründe ekonomik istikrarı sağlamanın öncelikle siyasal istikrarı sağlamaktan geçtiği yönünde yaygın bir görüş var. Bu, bir anlamda siyasal alanda yaşanan istikrarsızlığın her halükârda ekonomik istikrarsızlığa sebep olacağı görüşüne karşılık gelmektedir. Kısacası şunu söyleyebiliriz ki; siyasal istikrar, ekonomik istikrara kavuşmanın ‘ön koşulu’, ‘gerek şartı’ veya ‘olmazsa olmazı’ olarak kabul edilmektedir. Diğer taraftan siyasal istikrarın sağlanması veya yakalanan istikrarın korunması noktasında tek partili sistemi daha ideal, daha kusursuz bir parti sistemi olarak gören, buna mukabil çok partili sistemi ise potansiyel siyasal istikrarsızlığı içinde barındıran bir sistem şeklinde değerlendiren görüşlere de literatürde rastlanmaktadır. Bu bağlamda genellikle siyasal iktidarların uzun olmayan aralıklarla değişiyor olması, kısır siyasi çekişmelerden dolayı bazen hükümetin kurulamaması, ortaya çıkan zayıf koalisyon hükümetleri ya da azınlık hükümetleri çok partili sistemin içinde sakladığı siyasal istikrarsızlık nüveleri olarak gösterilmektedir. Dolayısıyla bu çalışma hem ekonomik istikrarın yakalanmasında siyasal istikrarın yeterli olup olmadığı hususuna hem de tek parti sisteminin bir alt türü olan hâkim parti sisteminin mi yoksa çok partili sistemin mi istikrar konusunda başarılı olduğunun tespitine odaklanmıştır. Çalışmada sayısal veriler üzerinden elde edilen bulgular, siyasal istikrarın ekonomik istikrarı sağlamada tek başına yeterli olmadığını, siyasal istikrar konusunda önemli avantajlara sahip olsa da hâkim parti sisteminin ekonomik istikrar alanında çok partili sisteme kıyasla daha az başarılı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İstikrar, Hâkim Parti Sistemi, Çok-parti Sistemi.

ABSTRACT

There is a widespread view in political science literature that ensuring economic stability is primarily achieved through ensuring political stability. In a sense, this corresponds to the view that instability in the political arena will in any case lead to economic instability. In short, political stability is considered as a ‘prerequisite’, ‘necessary condition’ or ‘sine qua non’ for achieving economic stability. On the other hand, there are also views in the literature that see the single-party system as a more ideal, more perfect party system in terms of achieving political stability or preserving the political stability that has been achieved, while the multi-party system is considered as a system that contains potential political instability. In this context, the fact that political power change at short intervals, sometimes the failure to form a government due to unproductive political conflicts, and the weak coalition governments or minority governments that emerge are generally cited as the reasons for political instability hidden within the multi-party system. Therefore, this study focuses on both the issue of whether political stability is sufficient to achieve economic stability and the determination of whether the dominant party system, which is a subtype of the single-party system, or the multi-party system is successful in achieving stability. The findings obtained from numerical data in the study show that political stability alone is not sufficient to ensure economic stability, and that the dominant party system, although it has significant advantages in terms of political stability, is less successful in the field of economic stability compared to the multi-party system.

Keywords: Stability, Dominant Party System, Multi-party System

GİRİŞ

Ülkelerin siyasal sistemlerini, sosyoekonomik yapılarını, siyasal kültürlerini, siyasi partilerini ve onların iktidar stratejilerini anlamaya yönelik projeksiyon görevi gören parti sistemleri ve özellikle de hâkim parti sistemi ekseriyetle demokrasi kavramı üzerinden tartışılmaktadır. Oysa parti sistemlerinin demokrasi ve demokratik değerler kadar istikrar kavramı üzerinden de tartışılması gerekmektedir. Bunu gerekli kılan hususlardan biri literatürde karşılaşılan; ‘siyasal istikrar ekonomik istikrarı beraberinde getirir’ veya bir başka ifadeyle ‘ekonomik istikrar için siyasal istikrar gerekir’ şeklindeki yaygın görüştür (Bkz. Aisen & Veiga, 2013: 151,164; Alesina & Ozler, vd 1996: 189-211; Acar, 2019: 18-19; Kuzu, 2012: 93).

Lakin bu görüşün doğruluk payının veya ne ölçüde sağlıklı bir zemine oturduğunun test edilmeye ihtiyacı vardır. Bunun yapılmasında kullanılabilecek yöntemlerden biri ise, güçlü bir yürütme organına sahip olmasından kaynaklı adı genelde siyasal istikrar kavramıyla da anılan tek partili sistem ile siyasal istikrar konusunda zayıf bir sistem olduğu ileri sürülen (Bkz. Gözler, 2000: 28; Aisen ve Veiga, 2013: 151-153; Acar, 2019: 20) çok partili sistemin mukayese edilmesidir. Çalışmanın odaklandığı bu mukayese, ekonomik istikrarın yakalanmasında siyasal istikrarın bir taraftan ‘gerek şart’ mı yoksa ‘yeter şart’ mı olduğu konusunda karar verebilmeyi kolaylaştıracak, diğer taraftan

Abdulkadir Cesur ¹

How to Cite This Article

Cesur, A. (2026). İstikrar kavramı düzleminde hâkim parti sistemi-çok partili sistem mukayesesi. *International Academic Social Resources Journal*, 11(1), 10-17. (e-ISSN: 2636-7637). DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18823766>

Arrival: 01 October 2025

Published: 28 February 2026

Academic Social Resources Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

* Doktora tezinin bir bölümünde ele alınmıştır.

¹ Öğr. Gör. Dr., Koceli Üniversitesi, Kandıra MYO, Kocaeli, Türkiye. ORCID: 0000-0002-2697-0430

da hem hâkim parti sisteminin hem de siyasal istikrar alanında zayıflığına dikkat çekilen çok partili sistemin ekonomik istikrar düzleminde durumlarını değerlendirebilmemizi sağlayacaktır.

Çalışmada çok partili sistemle mukayese bağlamında özellikle hâkim parti sisteminin seçilmesi ise ilk olarak parti sistemi tipolojilerinin çoğunda tek parti sistemi çatısı altında ele alınmasından kaynaklıdır. Bilindiği üzere tek partili sistemler siyasal istikrar konusunda ideal bir sistem olarak ifade edilmektedir. Bir diğer sebep; sahip olduğu kendine has özellikleriyle hâkim parti sisteminin tam otoriter sistemlerden farklı bir konumda bulunuyor olmasıdır. Çünkü her ne kadar tek parti sisteminin bir türü olarak değerlendirilse de hâkim parti sisteminde siyasal iktidar tam otoriter sistemlerin aksine seçimle belirlenmektedir. Çok sayıda partinin yarıştığı ve siyasal iktidarın seçimle belirlendiği sistemlerde ise istikrar kavramı gerek hükümetlerin gerek muhalefet partilerinin ve gerekse seçmenlerin dikkat kesildiği bir fenomen olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu saikler çerçevesinde hâkim parti sistemi ile çok partili sistem mukayesesinin istikrar kavramı üzerinden ele alındığı çalışmada ilk olarak kavramsal çerçeve ortaya konmuş ve bu minvalde hâkim parti sistemi, çok partili sistem ve istikrar kavramı ele alınmıştır. Ardından parti sistemi ile istikrar ilişkisine değinilmiştir. Sonrasında, ekonomik istikrar için siyasal istikrarın ‘yeter şart’ olup olmadığını ve yine siyasal istikrara bağlı olarak ekonomik istikrarın sağlanmasında çok partili sistemin hâkim parti sistemine kıyasla başarısız bir sistem şeklinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini test etmemizi sağlayacak sayısal verilere yer verilmiştir. Sonuç bölümünde ise elde edilen veri ve bulgular üzerinden yorum ve öngörülerde bulunulmuştur.

HÂKİM PARTİ SİSTEMİ VE ÇOK PARTİLİ SİSTEM

Siyaset bilimcilerin kapsayıcı bir tanım ortaya koyma çabasından olsa gerek literatürde hâkim parti sistemine ilişkin epey tanım çeşitliliğine rastlanmaktadır. Bunlardan öne çıkan birkaçına yer vermek gerekirse Duverger (1986: 398-99) hâkim-parti sistemini, ‘rakibi olan siyasi partileri uzun süre boyunca hayli geride bırakan ve kendisine oy vermeyenler de dâhil olmak üzere kamuoyunun hâkimiyetine inandığı bir partinin bulunduğu sistem’ olarak tanımlamaktadır. Sartori (1990: 345-346), bir partinin parlamentodaki milletvekili sayısının çoğunluğunu elde ederek devleti uzun süre yönettiği ve partiler arası rekabet düzeyinin düşük olduğu sistem olarak tarif etmektedir. O’Leary (1994: 4) cümleye dökülmüş daha kapsayıcı bir tanım ile bu sistemi, ‘seçimlerde rakiplerinden fazla sandalye kazanan, düzenli şekilde hükümette kalabilen gerek ideolojisi gerek pazarlık gücüyle baskın veya kilit aktör konumunda olan ve hükümet etme yeteneğine sahip olup devleti uzun süre yöneten bir siyasi partinin bulunduğu sistem’ olarak ifade etmektedir.

Tanımında karşılaşılan çeşitliliğe benzer şekilde hâkim parti sistemin parti sistemleri tipolojisindeki veya tasnifindeki konumuyla ilgili de bir çeşitlilik söz konusudur. Bu bağlamda bazı siyaset bilimcilerin kendi tipoloji çalışmalarında hâkim parti sistemini tek partili sistem çatısı altında tasniflediği bazılarının ise çok partili sistemin bir türü olarak değerlendirdiği görülmektedir. Örneğin; siyasal alanda faaliyet gösteren partilerin sayısına ve büyüklüğüne dayalı olarak yaptığı sınıflandırmada Blondel (1968: 183-188) hâkim parti sistemini çok partili sistem olarak değerlendirmektedir. Aynı şekilde Sartori (1976: 283) de rekabetçi ve rekabetçi olmayan sistemler şeklinde yaptığı ayrımında bu sistemi çoğulculuğa ve rekabete dayalı bir sistem olarak görmektedir. Buna mukabil Duverger hâkim parti sisteminin farklı parti sistemlerinin iç içe geçtiği ayrı bir kategori olduğunu ve tek partili sistem ile çok partili sistem arasında bir yerde konumlandırılması gerektiğini dile getirmektedir (Novak, 2015: 75). Bu yöndeki görüşlerin aksine hâkim parti sisteminin tek partili sistem olduğunu, parti sayısı önemli bir kriter olsa da bazı durumlarda bir ülkedeki parti sisteminin tek partili sistem olarak kabul edilmesi gerektiğini savunanlar da bulunmaktadır (Bkz. Magaloni & Kricheli, 2010: 124; Kapani, 1995: 178; Türköne, 2010: 266; Özdağ, 2011: 34-35).

Söz konusu bu çeşitlilik karşısında öncelikle şunu belirtmek gerekir ki bu çalışma hâkim parti sisteminin bir tek parti sistemi veya bu sistemin alt kategorilerinden biri olduğu ön kabulüne dayanmaktadır. Çalışmanın özü itibarıyla de bu konu tartışma dışıdır. Lakin yine de kısa bir ön kabul gerekçesi ortaya koymakta fayda vardır. Birinci gerekçe; hâkim parti sistemi deneyimi yaşamış veya günümüzde yaşamakta olan ülkelere baktığımızda her birinin adeta liberal demokrasinin kalbinde gedik açan çok sayıda patolojik vaka örneklerine ev sahipliği yaptığı görülmektedir. Hatta bu vakaların tam anlamıyla otoriter rejimlere özgü vakalar olduğu da rahatlıkla söylenebilir. Bu noktada hâkim parti sisteminin liberal demokrasilere karşılık geldiği sıklıkla dile getirilen çok partili sistem şeklinde değerlendirilmesi paradoksal ve sorunlu bir bakışı yansıtmaktadır. İkinci gerekçe; tek partili sistemlerde iktidar partileri kendilerini iktidarda tutacak güç ve enstrümana sahip oldukları için hakimiyetlerini uzun süre idame ettirirler. Oysa çok partili sistemin özü; partilerin uzun olmayan aralıklarla pratikte iktidara gelebiliyor olmasına dayanır. Üçüncü ve son gerekçe ise şu sorularla anlam bulmaktadır: Bir ülkenin parti sisteminin tek partili sistem olarak kabul edilebilmesi için, tek bir partinin o ülkeyi kesintisiz olarak kaç yıl yönetmesi gerekir? Örneğin siyasal sistemi içinde çok sayıda partinin yer aldığı bir ülkede 50 yıl, 100 yıl boyunca ülkeyi tek bir parti yönetiyorsa o ülkedeki parti sistemini çok partili sistem olarak mı yoksa tek partili sistem olarak mı değerlendirmek rasyonelliğe uygun düşer?

Tek partili sistem olduğu yönünde ön kabul gerekçelerini sunduğum hâkim parti sisteminin temel karakteristik özelliklerini ise şu şekilde sıralamak mümkündür:

- ✓ Siyasal sistem içerisinde çok sayıda parti faaliyet gösterir. Hepsi yasal ve meşrudurlar.
- ✓ Seçimler meşru bir şekilde yapılır ve partiler rekabet içinde iktidara veya önemli bir konuma gelmek için yarışır.
- ✓ Hâkim parti dışındaki siyasi partilerin iktidara gelme şansları az ya da çok vardır ancak bu oldukça zordur. Kısacası muhalefetin iktidara gelebilmesi çoğu zaman yüksek bir seferberlik gerektirir.
- ✓ Seçimle iş başına gelen hâkim partinin iktidarda kalma isteği yüksektir. Bu yüzden sahip güç sayesinde pek çok enstrümanı kendi lehine kullandığı görülür.
- ✓ Bu özelliklerle birlikte hâkim parti sisteminden bahsedebilmek için bir partinin uzun süre (en az 3-5 seçim dönemi veya 20 yıl) boyunca aralıksız iktidarda kalması gerekir.

Literatürde yapılan tanımların aşağı yukarı örtüştüğünü söyleyebileceğimiz çok partili sistem ise ‘güçleri nispeten yakın ve rekabetçi olan çok sayıda partinin bulunduğu bir sistem’ şeklinde tanımlanabilir. Yine, ‘ikiden fazla siyasi partinin yasal zeminde ve demokratik bir ortamda iktidar için rekabet ettiği bir siyasi parti sistemini niteleyen genel bir terim’ şeklinde tanımlamak da mümkündür. Çünkü Sartori’nin (1976: 125; 1990: 324) parti sistemi sınıflandırmasında karşılaştığı üzere birbirinden farklı özelliklere sahip alt kategorilerden biri olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Yapılan tanımların hemen hepsi sistemi karakterize birçok unsuru içerisinde barındırmaktadır. Ancak doğal olarak hepsini değil. Dolayısıyla çok partili sistemi hem özü ve doğası itibarıyla anlamamızı kolaylaştıracak hem de içerisinde çok sayıda partinin bulunduğu hâkim parti sisteminden kesin çizgilerle ayrıldığı yönlerini görmemizi sağlayacak başka karakteristik özelliklerin de ortaya konulmasında fayda vardır. Bu bağlamda aşağıda sıralanan özellikler tanımlarda zikredilenlerle birlikte çok partili sistemi karakterize eden spesifik özelliklerdir:

- ✓ Çok partili sistem, üç partiden başlayarak sonsuz sayıda ve örüntüde ortaya çıkabilir (Duverger, 1990: 291).
- ✓ Sistemdeki partilerin güçleri nispeten birbirine yakın olup iktidarı elde etme şansları her daim yüksektir. Bu, iktidara gelmek için sıralarını bekleyen başka partilerin de olduğu anlamına gelir.
- ✓ Liberal demokrasiye uygun düşen bir sistem olarak değerlendirilir. Kısacası, çok partili sistem liberal demokratik değerlerle anlam kazanan bir sistemdir.
- ✓ Bu sistemi karakterize eden ve anlamlı kılan en önemli özelliklerinden biri parti sayısının çok olmasından ziyade iktidarın uzun olmayan dönemler itibarıyla değişebiliyor olmasıdır. Üstelik bunun pratikte de görülmesi gerekir.

EKONOMİK VE SİYASAL BOYUTUYLA İSTİKRAR KAVRAMI

Dolaylı olarak bir denge durumuna veya dengeli bir ilerleyişe, kararlılığa işaret eden istikrar kavramı tanım olarak sistemin bozucu etkenlere karşı dayanıklılığını ve bağımsız olma yeteneğini ifade eder. Siyaset bilminde ekonomik, siyasi ve sosyal boyutları üzerinden ele alınır. İstikrarsızlık süreci yaşamış veya yaşamakta olan toplumlarda seçmenlerin hassasiyet gösterdiği, buna bağlı olarak da siyasetçilerin propaganda söylemlerine döktükleri sihirli bir sözcük haline gelebilir. Bu bağlamda bir partiyi iktidara getirebilecek veya iktidardan düşürebilecek özelliğe sahiptir. Son zamanlarda daha çok gelişmekte olan ülkeler üzerinden ele alınıp tartışılıyor olsa da aslında bütün ülkelerin ekonomik, siyasi ve sosyal ilerleyişinde en önemli alanlardan birini temsil eder.

Dolayısıyla ülke ve devlet yönetimi düzleminde her birinin diğerlerini etkilediği böyle üçlü bir istikrar gurubu karşımıza çıkmaktadır. Konu ve kapsam itibarıyla sosyal istikrarın ele alınmadığı çalışmada siyasi istikrar kavramından başlanacak olursa en başta bu kavramın ‘siyasi istikrarsızlık’ ölçütleri üzerinden açıklandığını söylemek gerekir. Bu ölçütler genel hatlarıyla şu şekildedir:

- ✓ Yürütme erkinde sık yaşanan değişiklikler (Alesina & Ozler vd., 1996: 191; Feng, 1997: 391).
- ✓ Terör, kitlesel şiddet olayları, siyasi suikastlar, isyanlar, iç çatışmalar, grevler, yasadışı seçimler, darbeler, kitlesel tutuklamalar, siyasi protestolar, kurumlardaki kısır siyasi çekişmeler, seçmen tercihlerindeki aşırı dalgalanmalar neticesinde ortaya çıkan seçim sürprizleri (Carmignani, 2003: 1; Aree, 2016: 24; Dirks & Schmidt, 2024: 1-2).
- ✓ Meclis içi parti kutuplaşmaları, koalisyonlar, seçimlerde yaşanan aksaklıklar (Eren & Bildirici, 2001: 31).
- ✓ Demokratik bir süreçte ve hukukun üstünlüğü içinde etkili ve verimli bir siyasi yapının kurulamaması (Acar, 2019: 19).
- ✓ Siyasal alanda ortaya çıkan belirsizlik ve öngörülemezlik hali (Khan, 2016: 91-92).

Ekonomik istikrar kavramına baktığımızda ise genellikle makroekonomik göstergeler ışığında ekonomik istikrarsızlık ölçütleri üzerinden açıklandığı görülmektedir. Bu ölçütleri kısaca şöyle sıralamak mümkündür (Dressler & Burns, 2004: 1-4; Khan, 2016: 94; Cossiga, 2017: 9; Karagöz & Ergün, 2010: 170).

- ✓ Sürdürülebilir GSYH büyümesinin yakalanamaması
- ✓ Kontrol altına alınmakta zorlanılan yüksek enflasyon
- ✓ Yönetilemeyen döviz kuru dalgalanmaları
- ✓ Artan işsizlik oranları
- ✓ Dış borç stokundaki artışlar, dış ticaret açıkları ve ekonomik büyümeyle orantısız cari açıklar

PARTİ SİSTEMİ-İSTİKRAR İLİŞKİSİ ÜZERİNE

Parti sistemi ile istikrar kavramı arasındaki ilişki büyük oranda siyasal istikrar ile ekonomik istikrar arasındaki ilişki üzerinden açıklanmaktadır. Bu bağlamda ileri sürülen temel tez, siyasal istikrarın ekonomik istikrarı olumlu etkilediği veya bir başka ifadeyle siyasal istikrarsızlığın ekonomik istikrarsızlığı beraberinde getirdiği şeklindedir (Aisen & Veiga, 2013: 151,164; Alesina & Ozler, vd 1996: 189-211; Acar, 2019: 18-19; Kuzu, 2012: 93).

Farklı ülkelerde farklı zamanlarda gerçekleştirilen ampirik araştırmalarla da temellendirilmeye çalışılan bu tezi savunanların, siyasal istikrarı ekonomik istikrar için ‘gerek ve yeter şart’ olarak gördüklerini ve bu görüşü destekleyici farklı gerekçeler ileri sürdüklerini söylemek mümkündür. Bu bağlamda gerekçelerden biri olarak iktidarın veya yürütme organının uzun olmayan aralıklarla değişmesinin ekonomik istikrarsızlığa yol açtığına işaret edilmektedir. Çünkü Aisen ve Veiga’nın (2013: 151-153) da ifade ettiği üzere iktidarların sık değişmesi veya değişme ihtimalinin yüksek olması politika yapıcılarının uzun vadeli optimal ekonomik kararlar alabilmesine sekte vurmakta hatta sebep olduğu siyasi belirsizlik ortamıyla iktidar dahil tüm ekonomik aktörlerin güvenilir tahminde bulunma yeteneğinin azalmasına ve kısa vadeli ekonomik politika yapımının yetersiz kalmasına yol açmaktadır. Bunun yanı sıra Alesina ve Tabellini’nin (1990: 412) ifade ettiği gibi hükümetlerin sık aralıklarla değişmesi veya böyle bir ihtimalin yüksekliği iktidar partilerini haleflerine daha fazla borç, daha fazla cari açık ve daha fazla mali yük bırakma gibi bir eğilim içerisine girmesine sebep olabilmektedir.

Diğer gerekçe, hükümetlerin sık sık değişmesine veya bu yönde eğilim göstermesine eş değer olarak görülen zayıf koalisyon hükümetlerinin siyasal istikrarsızlığa sebep olduğu ve bunun da ekonomik alanda istikrarsızlık yarattığı şeklindedir. Bu değerlendirişin temelinde Acar’ın (2019: 20) dile getirdiği, koalisyon hükümetlerinin olmamasının veya olacaksa da azınlık hükümetleri şeklinde değil güçlü bir yürütme organı şeklinde teşekkül etmesinin ekonomik aktörlerin hiçbir zaman istemediği geleceğe ilişkin belirsizliği ortadan kaldırdığı ve uzun vadeli optimal ekonomik politika adımlarının atılabilmesine olanak sağladığı görüşü yatmaktadır. Ergüder’in (1990: 673-689) 1960-1980 arası dönemde Türkiye ve İtalya üzerinden örneklediği şekilde ülkeler özelinde bakıldığında bu yöndeki görüşlerin ilk bakışta göz ardı edilemez nitelikte olduğunu söylemek mümkündür.

Eğer siyasal istikrarı derinden örseleyen fakat meşru siyaset zemininin dışında kalan, terör, kitlesel şiddet olayları, darbeler, siyasi suikastlar ve kitlesel tutuklamalar gibi faktörler bir kenara bırakılacak olursa ekonomik istikrarı siyasal istikrara bağlayan araştırmacıların ileri sürdüğü bir diğer gerekçe olarak kısır siyasi çekişmelere, uzlaşıdan uzak parlamento içi parti kutuplaşmalarına, hukukun üstünlüğü içinde etkili bir siyasi yapının kurulamamasına dikkat çektikleri söylenebilir. Çünkü onlara göre rekabetin ötesine geçen siyasi çekişmeler, ideolojik farklılıkları aşan kutuplaşmalar ülke sorunlarının ötelenmesine, alınması gereken kararların ve hayata geçirilmesi gereken politikaların gecikmesine veya hiç alınamamasına yol açmakta bu da doğrudan ekonomik istikrarı bozucu sonuçlar doğurmaktadır. Etkili bir siyasal istikrarsızlık sebebi olarak değerlendirilen, demokratik bir süreçte ve hukukun üstünlüğü içerisinde etkili ve verimli bir siyasi yapının kurulamaması da gerek yurtiçi gerekse yabancı sermaye yatırımlarının azalmasına ve dolayısıyla GSYH kayıplarına, istihdam sorunlarına ve hemen her alanda öngörülemezliğe sebep olmaktadır.

Sonuç olarak bu yöndeki görüşler, değerlendirişler ve buna dair ileri sürülen gerekçeler doğrultusunda bakıldığında bir tek parti sistemi türü olan hâkim parti sisteminin siyasal istikrarın ve buna bağlı olarak ekonomik istikrarın sağlanması konusunda iki partili veya çok partili sistemler karşısında çok büyük avantajlara sahip olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin; hükümetin kurulamaması, kurulmasının gecikmesi, kısa ömürlü iktidarlar, azınlık hükümetleri, ömrü pamuk ipliğine bağlı zayıf ve güçsüz koalisyon hükümetleri gibi siyasal ve ekonomik istikrarı bozucu sebepler hâkim parti sisteminde doğal olarak yoktur. Bu türde sorunlardan adeta muaf durumdadır. Aksine güçlü bir yürütme organının varlığı söz konusudur. Parlamentoda sahip olunan çoğunluktan dolayı parti kutuplaşmaları, kısır siyasi çekişmeler de görülmez veya görülse de bir anlam taşımaz. Bu yüzden siyasal ve ekonomik alanda istenilen kararlar iktidarcı süratle alınabilir ve tüm politikalar hızlı bir şekilde hayata geçirilebilir. Bunun yanı sıra sistem içinde başka partilerin de olması, seçimlerin belli aralıklarla yapılması, siyasi partilerin rekabet halinde olması, zor da olsa muhalefetin iktidara gelebilme şansının bulunması, bir siyasal-ekonomik istikrar unsuru olan demokrasi ve hukukun üstünlüğü konusunda da hâkim parti iktidarının elini kolaylaştıran bir özellik olarak karşımıza çıkar.

Bunlar ışığında bakıldığında hâkim parti sistemini siyasal istikrarın ve buna bağlı olarak ekonomik istikrarın yakalanması konusunda ideal bir parti sistemi şeklinde görmek ve değerlendirmek mümkündür. Ancak bu değerlendirişin ne derece sağlıklı ve doğru bir zemine oturduğunun veriler üzerinden test edilmeye ve onaylanmaya da ihtiyacı vardır. Buna ilişkin karşılaştırmalı veriler farklı parti sistemine sahip ülke örnekleri üzerinden aşağıdaki bölümde sunulmaktadır.

HÂKİM PARTİLİ VE ÇOK PARTİLİ ÜLKELERDEN ÖRNEKLER

Sistem içinde ikiden fazla siyasal parti bulursa da hâkim parti sisteminin bir tek parti sistemi türü olduğu, tek parti sistemlerinin ise siyasal istikrarın ve onun yansıması olarak ekonomik istikrarın sağlanmasında çok partili sistemlere kıyasla çok daha başarılı olarak görüldüğü veya öyle olması gerektiği çalışmanın önceki bölümlerinde belirtilmişti. Ayrıca hâkim parti sisteminin kısmen de olsa demokrasiye ve hukukun üstünlüğü nüvelerine sahip olmasından dolayı başka partilerin kurulmasına müsaade edilmeyen tam otoriter sistemden ayrıldığı ve bunun hâkim parti iktidarlarını daha da avantajlı konuma getirdiği ifade edilmişti. Ancak bunun sayısal verilerle desteklenmesinin veya test edilmesinin faydalı olacağı da dile getirilmişti. Bu bağlamda bilimsel araştırmalarda ileri sürülen bu yöndeki görüşlerin doğruluğu ve genelleştirilebilir nitelikte olup olmadığı hususunda ön açacak veriler aşağıda Tablo 1, Tablo 2 ve Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 1: Farklı Parti Sistemine Sahip Ülkelerin GSYH, Kişi Başı GSYH ve Ulusal Borç Rakamları (2002-2012-2024 Yılları)

Ülkeler ve Parti Sistemi	GSYH (Milyar \$)			Kişi Başı GSYH (\$)			Ulusal Borç (\$ Milyar)		
	2002	2012	2024	2002	2012	2024	2002	2012	2024
Hâkim Parti Sis.									
Türkiye	240	881	1.323	3.600	11.700	15.400	7	14	302
Rusya	346	2.208	2.174	2.400	15.400	14.900	49	85	452
Güney Afrika C.	129	434	400	2.700	8.076	6.250	22	68	284
Zimbabve	6	17	44	524	1238	2.656	2	6,5	21
Botswana	5,4	13,9	19,4	3.000	6.400	7.100	0,2	2,1	6,3
Venezuela	96	373	119	3.778	12.688	4.510	46	216	195
Çok Partili Sis.									
İsviçre	309	686	937	42.458	85.836	103.669	319	314	355
Macaristan	68	129	223	6.658	12.950	23.310	37	100	156
Romanya	46	179	383	2.120	8.930	20.072	9	48	218
Güney Kore	627	1.280	1.870	13.165	25.459	33.121	101	377	837
Brezilya	510	2.465	2.179	2.855	12.500	10.280	226	593	2.052
İspanya	709	1.331	1.723	17.111	28.456	35.297	363	1.186	1.833
İtalya	1.282	2.098	2.373	22.451	34.854	40.226	1.548	2.216	3817
Portekiz	135	217	309	12.937	20.593	28.845	92	233	291
Finlandiya	140	257	300	26.989	47.552	53.188	64	125	325
Pakistan	98	250	373	539	1.205	1.640	12	43	244
İsveç	309	550	610	29.957	57.750	57.723	124	136	201
Hindistan	524	1.828	3.909	477	1.434	2711	434	1224	3.159
Meksika	811	1.255	1.853	7935	10.631	14.000	324	512	1.082
İki Partili Sis.									
ABD	11.000	16.000	29.000	38.000	52.000	86.000	6.227	16.855	35.200
İngiltere	1.800	2.700	3.600	30.000	42.000	53.000	632	2.298	3.408

Not: Tablodaki veriler farklı kaynaklardan derlemedir. (Bkz. <https://tr.tradingeconomics.com>; <https://www.mfa.gov.tr>; <https://www.statista.com>; <https://data.worldbank.org>; <https://www.worlddata.info>)

Yukarıdaki Tablo 1 ve aşağıdaki Tablo 2'de yer verilen ülkeler farklı parti sistemine sahip ülkelere rastgele seçilerek belirlenmiştir. Sayılarını çoğaltmak mümkündür. İsveç, Hindistan ve Meksika gibi ülkeler tarihi geçmişlerinde uzun yıllar boyunca hâkim parti sistemi deneyimi yaşamış olan fakat halihazırda çok partili sisteme sahip ülkelerdir. Güney Afrika Cumhuriyeti'nde hâkim parti sistemi 2024 yılında son bulmuştur. Lakin veriler 2024 yılına kadar olduğu için kendisine hâkim parti sistemine sahip ülkeler listesinde yer verilmiştir. Tablo 1 ve Tablo 2'de hâkim parti sistemini çok partili sistemin haricinde iki partili sistemle de mukayese edebilmek adına ABD (Amerika Birleşik Devletleri) ve İngiltere'ye de tablolarda yer verilmiştir. Her iki tabloda da yer alan veriler ülkelerin ekonomik istikrarının ölçümünde kullanılan göstergelere ait veriler olup farklı kayıtlardan elde edilen verilerin derlemesi niteliğindedir.

Tablo 2. Farklı Parti Sistemine Sahip Ülkelerin Enflasyon ve İşsizlik Oranları (2002-2024)

Ülkeler ve Parti Sistemi	TÜFE %					İşsizlik %				
	2002	2007	2012	2020	2024	2002	2007	2012	2020	2024
Hakim Parti Sistemi										
Türkiye	45,1	8,8	8,9	12,3	61	10,4	8,9	9,2	13,2	8,5
Rusya	15,8	9	5,1	3,4	7,9	7,9	6	5,5	5,6	2,5
Güney Afrika Cumhuriyeti	9	7	5,6	3,3	4,7	22,5	22,3	24,7	29,2	33,2
Zibabwe	-34	-72	3,7	557	635	5	5	5,1	8,6	8,6
Botswana	8,3	12,6	7,5	1,9	2,8	18,5	17	18	21	23,1

Venezuela	22,4	18,7	21	2.355	49	16	7,3	6,6	7,5	5,5
Çok Partili Sistem										
İsviçre	0,6	0,7	-0,7	-0,7	1,3	2,9	3,6	4,5	4,8	4,1
Macaristan	5,3	8	5,7	3,3	3,8	5,6	7,4	11	4,2	4,4
Romanya	22,5	4,8	3,3	2,6	5,3	8,4	4,1	8,7	6,2	5,7
Güney Kore	2,8	2,5	2,2	0,5	2,5	3,5	3	2,8	3,9	2,8
Brezilya	8,4	3,6	5,4	3,2	4,3	10,6	9,2	7,2	13,7	7,6
İspanya	3,6	2,8	2,4	-0,3	2,8	11,1	8,2	24,8	15,5	11,4
İtalya	2,6	2	3,3	-0,1	1,3	8,6	6,2	10,9	9,3	7
Portekiz	3,7	2,4	2,8	-0,1	2,5	4,	8	15,5	6,8	6,4
Finlandiya	2	1,6	3,2	0,4	1,2	10,4	6,8	7,7	7,8	8,2
Pakistan	3,5	7,8	11	10,7	5,3	0,7	0,4	3,7	6,3	5,5
İsveç	1,9	1,7	0,9	0,7	2,1	4,9	6	8	8,3	8,5
Hindistan	4	6,2	10	6,2	4,7	8,1	8,5	8,2	7,9	4,2
Meksika	5	4	4,1	3,4	4,7	3	3,6	4,9	4,4	2,7
İki Partili Sis.										
ABD	1,6	2,9	2,1	1,2	3	5,8	4,6	8	8	4,1
İngiltere	1,3	2,3	2,8	0,9	2,6	5,9	5,5	8,3	3,9	4,1

Not: Tablodaki veriler farklı kaynaklardan derlemedir. (Bkz. <https://www.statista.com>; <https://data.worldbank.org>; <https://tr.tradingeconomics.com>; <https://www.worlddata.info>)

Ekonomik istikrarın gerek yakalanması gerekse ölçülmesi noktasında ön plana çıkan GSYH, Kişi Başı GSYH, Borç Stoku, İşsizlik Oranı ve Enflasyon Oranı gibi göstergelerin haricinde literatürde demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkesine de dikkat çekildiği hatta ekonomik istikrarın ‘gerek şartı’ veya ön koşulu olarak değerlendirildiği görülmektedir (Bhagwati, 2002: 151-162; Borooah & Paldam, 2007: 582-604). Dahl’ın (2001: 60-61) demokrasi ile ekonomik istikrar arasındaki ilişkiye yaklaşımı da bu yöndeki değerlendirmeleri destekler niteliktedir.

O halde literatürde hâkim parti sistemine sahip ülkelerin demokratik normları şiddetli ve sistematik şekilde ihlal eden demokrasi-dışı (non-democratic) otoriter yönetimler veya ara rejimler olarak nitelendirildiği, buna mukabil çok partili sistemlerin demokrasiye en uygun sistem olarak görüldüğü (bkz. Schedler, 2002; Carothers, 2002: 5-21; Linz, 2000: 33-34; Collier & Levitsky, 1997: 430-451) gerçeği karşısında bu alana dair verilerin de ortaya konulması gerekmektedir. Buna ilişkin veriler aşağıda Tablo 3’te sunulmaktadır.

Tablo 3. Ülkelerin Hukukun Üstünlüğü ve Demokrasi Puanları (2006-2024)

Ülkeler ve Parti Sistemi	Hukuku Üstünlüğü Puanı			Dünya Sıralaması			Demokrasi Puanı			Dünya Sıralaması		
	2015	2020	2024	2015	2020	2024	2006	2015	2024	2006	2015	2024
Hâkim Parti Sis.												
Türkiye	0,46	0,43	0,42	80	107	117	5,7	5,1	4,3	88	97	103
Rusya	0,47	0,47	0,43	76	94	113	5	3,3	2	102	132	150
Güney Afrika C.	0,58	0,59	0,56	37	45	57	7,9	7,6	7,2	29	37	43
Zimbabve	0,38	0,39	0,4	99	119	123	2,6	3	3	147	141	122
Botswana	0,63	0,6	0,59	32	43	51	7,6	7,9	7,6	36	28	35
Venezuela	0,31	0,27	0,26	102	128	142	5,4	5	2,2	93	99	142
Çok Partili Sis.												
İsviçre	-	-	-	-	-	-	9	9	9,3	10	6	5
Macaristan	0,58	0,53	0,51	36	60	73	7,5	6,8	6,5	38	54	54
Romanya	0,64	0,63	0,62	31	32	41	7	6,7	6	50	59	72
Güney Kore	0,79	0,73	0,74	15	17	19	7,9	7,97	7,8	31	22	32
Brezilya	0,55	0,52	0,50	44	67	80	7,4	7	6,5	42	51	57
İspanya	0,7	0,73	0,71	24	19	25	8,3	8,3	8,1	16	17	21
İtalya	0,65	0,66	0,66	29	27	32	7,7	7,98	7,6	34	21	37
Portekiz	0,71	0,70	0,68	23	23	28	8,2	7,8	8,1	19	33	23
Finlandiya	0,87	0,87	0,87	3	3	3	9,3	9	9,3	6	8	6
Pakistan	0,38	0,39	0,38	98	120	129	3,9	4,4	2,8	113	112	124
İsveç	0,87	0,86	0,86	4	4	4	9,9	9,5	9,4	1	3	3
Hindistan	0,51	0,51	0,50	57	69	79	7,7	7,7	7,3	35	35	41
Meksika	0,48	0,44	0,41	69	104	118	6,7	6,5	5,3	53	66	84
İki Partili Sis.												
ABD	0,74	0,72	0,70	20	21	26	8,2	8	7,6	17	20	28
İngiltere	0,80	0,79	0,78	11	13	15	8,1	8	8,3	23	21	17

Not: Veriler farklı kaynaklardan derlemedir. (Bkz. <https://www.axios.com/2025/02/27/global-democracy-score-record-low-report>; <https://dataspace.princeton.edu>; <https://www.eiu.com>; <https://worldjusticeproject.org>)

Tablo 3’de puan ve sıralamaları verilen demokrasi endeksi The Economist gazetesinde yayınlanan ve The Economist Group’un araştırma bölümü olan Economist Intelligence Unit (EIU) tarafından 2006 yılından günümüze her yıl ölçülmektedir. Yukarıdaki tabloda yer alan demokrasi sıralamaları 167 ülke arasında yapılmış sıralamalardır. ‘Hukukun Üstünlüğü’ endeksi ise sayısı her yıl değişebilen ülkeler üzerinden World Justice Project – WJP (Dünya

Adalet Projesi) tarafından ölçülmekte olup ülke puanlaması 0 ile 1 arasında yapılmaktadır. 0 ile 0,50 arası zayıftan orta düzeye doğru gidişi, 0,50 ile 1 arası da orta düzeyden yüksek düzeye doğru gidişi ifade etmektedir. Dolayısıyla “1” puanlaması hukukun üstünlüğüne en yüksek bağlılığı göstermektedir. Endeks, 2015 yılında 102, 2020 yılında 128, 2024 yılında 142 ülke üzerinden hesaplanmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tablo 1’deki verilerden elde edilen bulgularla başlamak gerekirse ilk olarak siyasal istikrarın ve buna bağlı olarak ekonomik istikrarın yakalanmasında çok partili sisteme sahip ülkelere kıyasla avantajlı olduğu düşünülen hâkim partili ülkelerin herhangi bir başarı öyküsü çizemediğini söylemek yerinde olur. Örneğin Türkiye’de hâkim parti sisteminin başlangıcı olan 2002 tarihinden 2024 yılı sonuna kadar GSYH 5,5 kat artarken borç stoku 43 kat artmıştır. Aynı dönemde Botswana’da GSYH 3,6 kat artarken borçlardaki artış 31,5 kata varmıştır. Yine Güney Afrika Cumhuriyeti’nde GSYH 3 kat borçlar 13 kat, Venezuela’da GSYH 1,2 kat, borçlar 4,2 kat, Rusya’da GSYH 6,3 kat, borç stoku 9,2 kat artmış görünmektedir. Kısacası borçlanmadaki artış oranı GSYH artış oranının epey üzerindedir. Bu bir anlamda GSYH büyümesinin sağlanmasında borçlanmanın önemli rol oynadığını göstermektedir. Buna mukabil çok partili sisteme sahip ülkeler ise Romanya ve Pakistan haricinde GSYH büyüme oranından çok yukarlarda borç stoku oluşturan herhangi bir ülkeye rastlanmamaktadır.

Bir ekonominin dayanıklı olup olmadığını, ülkede her şeyin yolunda gidip gitmediğini anlama noktasında temel göstergelerden biri olan enflasyon ve işsizlik oranlarına (TÜFE) bakacak olursak Tablo 2’deki veriler şunu göstermektedir: Hâkim partili ülkeler enflasyon ve işsizlik konusunda da herhangi bir başarıya sahip değildir. Aralarında Botswana, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Rusya’yı enflasyon konusunda nispeten başarılı olarak görmek mümkündür. Ancak bu başarılarını çok partili ülkelerin enflasyon alanında sergiledikleri başarı ve performansın üzerinde görmek de mümkün değildir. Ayrıca Botswana ve Güney Afrika Cumhuriyeti’nin 2002’den 2024’e yoğun bir işsizlik sorunuyla karşı karşıya oldukları da görülmektedir. Enflasyon oranlarındaki dalgalanmalar ise bu ülkelerin ekonomilerinin kırılganlığına, işsizlik oranları ise yaşadıkları istihdam yaratma sorununa işaret etmektedir.

Hukukun üstünlüğü ve demokrasi penceresinden Tablo 3’teki verilere bakıldığında da hâkim partili ülkelerin oldukça kötü bir manzara ortaya koydukları görülmektedir. Lakin yine Güney Afrika Cumhuriyeti ve Botswana’nın hukukun üstünlüğü ve demokrasi endeksi puanlamasında diğer hâkim partili ülkelere göre ayrıldıklarını ve bu anlamda durumlarının çok da kötü olmadığını söylemek gerekmektedir. Türkiye, Rusya, Venezuela ve Zimbabve ise hem hukukun üstünlüğü hem de demokrasi puanı ve dünya sıralamasında oldukça kötü bir görünüm sergilemektedir. Buna mukabil çok partili ve iki partili sisteme sahip ülkelerin hukukun üstünlüğü ve demokrasi puanlamalarının hâkim partili ülkelere kıyasla çok yukarlarda bulunduğu göze çarpmaktadır.

Tüm bunlar ışığında sonuç olarak şunları söylemek mümkündür: Siyasal istikrarın ekonomik istikrarın sağlanmasında gerek şart veya önkoşul olarak görülse de yeter şart olarak değerlendirilmemesi gerektiği anlaşılmaktadır. Çünkü veriler hâkim parti sistemine sahip ülkelerin siyasal istikrar açısından önem addedilen güçlü bir yürütme organına sahip olması kendilerini her hâlükârda ekonomik istikrara kavuşturamadığını hatta çok partili sisteme sahip olan ülkelerin bu konuda çok daha başarılı olduklarını göstermektedir. Dolayısıyla ülke genel istikrarını bozacak başkaca faktörlerin devreye girmediği durumlarda bir siyasal istikrarsızlık göstergesi olarak sunulan düzenli iktidar değişikliklerinin ve koalisyonların ekonomik istikrarı negatif yönde değil bilakis pozitif yönde etkilediğini söylemek mümkün görünmektedir. Eğer ekonominin ihtiyaç duyduğu faktörlere fazlasıyla sahip ve kendi kendine yeten güçlü ülkeleri bir kenara koyacak olursak bu durum, pek çok ülkenin ekonomik istikrarı yakalama doğrultusunda demokratik değerlere de dikkat etmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bu değerlere ise en fazla çok partili ve iki partili sistemlerde sahip çıkıldığı görülmektedir. Son kertede güçlü bir ekonomik istikrarın kaynağında siyasal istikrar haricinde başka unsurların varlığını da aramak gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, A. (2019). “The Effects Of Political Stability On Economic Growth Of The Presidential Government System”, *International Journal Of Economics And Politics Sciences Academic Researches*, 3(9): 18-31.
- Aisen, A. & Veiga, F. J. (2013). “How does political instability affect economic growth?”, *European Journal of Political Economy*, (29): 151–167.
- Alesina, A. & Sule O., vd. (1996). “Political Instability and Economic Growth”, *Journal of Economic Growth* 1(2): 189-211.
- Alesina, A. & Tabellini, G. (1990). “Positive Deficits and Theory of Fiscal Government Debt”, *Review of Economic Studies*, (57): 403-414.
- Araee, M. (2016). “Economic Growth, Democracy and Political Instability: Cross Country Analysis”. Doctor Thesis, University of Wollongong, Wollongong.

- Bhagwati, J. N. (2002). "Democracy and Development: Cruel Dilemma or Symbiotic Relationship?", *Review of Development Economics*, 6(2): 151–162.
- Blondel, J. (1968). "Party, Systems and Patterns of Government in Western Democracies", *Canadian Journal of Political Science*, 1(2): 180-203.
- Borooah, V. K. & Paldam, M. (2007). "Why is the world short of democracy?: A cross-country analysis of barriers to representative government", *European Journal of Political Economy* (23): 3, 582-604.
- Carmignani, F. (2003). "Political Instability, Uncertainty And Economics". *Journal Of Economic Surveys*, 17(1): 1-54.
- Carothers, T. (2002). "The End of the Transition Paradigm", *Journal of Democracy*, 13(1): 5-21.
- Collier, D. & Levitsky, S. (1997). "Democracy with Adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research", *World Politics*, 49(3): 430-451.
- Cossiga, G. A. (2017). "Stability and Instability of an Economic System: Considerations", *Review of European Studies*, 9(3): 8-20. https://concordia.ca/content/dam/artsci/sociology-nthpology/nre/docs/Report1_Stability.pdf
- Dahl, Robert, A. (2001). *Demokrasi Üstüne*, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Dirks, M. W. & Schmidt, T. (2024). "Political instability and economic growth: Causation and transmission", *European Journal of Political Economy*, (85): 1-19.
- Dressler, J. & Burns, M. (2010). "Seven Reports on the Identification of Rural Indicators for Rural Communities", (Report No. 1), The Canadian Rural Revitalization Foundation
- Duverger, M. (1990). "The Two Party and The Multiparty Systems". (Ed. Peter Mair), *The West European Party System*, ss. 285-295, Oxford University Press, Newyork.
- Duverger, M. (1986). *Siyasi Part"iler*, (Çev. Ergun. Özbudun), Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Eren, E. & Bildirici, M. (2001). "Türkiye’de Siyasal ve İktisadi İstikrarsızlık; 1980–2001". *İşletme ve Finans*, (187): 27–33.
- Ergüder, Ü. (1990). "Coalition Governments And Political Stability: Turkey And Italy", *Il Politico*, 55(4): 673-689.
- Feng, Y. (1997). "Democracy, Political Stability and Economic Growth", *British Journal of Political Science*, 27(3): 391-418.
- Gözler, K. (2000). "Türkiye’de Hükümetlere Nasıl İstikrar ve Etkinlik Kazandırılabilir? (Başkanlık Sistemi ve Rasyonelleştirilmiş Parlâmentarizm Üzerine bir Deneme)", *Türkiye Günlüğü*, (62): 25-47.
- Kapani, M. (1995). *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınları, Ankara/İstanbul.
- Karagöz, K. & Ergün, S. (2010). "Türkiye’de Ekonomik İstikrarsızlığın Kaynakları: Ekonometrik Bir Değerlendirme", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2): 169-185.
- Khan, A. A. (2016). "The Influence Of Political And Economic Stability On Foreign Direct Investment Decisions: A Study", *Journal of Emerging Technologies and Innovative Research*, 3(1): 91-96.
- Kuzu, B. (2012). *Her Yönü ile Başkanlık Sistemi*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul.
- Linz, J. J. (2000). *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Lynne Rienner Publishers.
- Magaloni, B. & Kricheli, R. (2010). "Political Order and One-Party Rule", *Annu. Rev. Polit. Sci.*, (13): 123–143.
- Novak, M. (2015). "Competitive Party Systems: Where do Duverger and Sartori diverge?", In *Revue française de science politique*, 65(3): 69-88.
- O’Leary, B. (1994). "Britain’s Japanese question: ‘Is there a dominant party?’". (Ed. Helen Margetts ve Gareth Smyth), *Turning Japanese, Britain with a Permanent Party of Government*, 3-8, Lawrence and Wishart, London.
- Özdağ, Ü. (2011). *İkinci Tek Parti Dönemi*, Kripto Basın Yayın Dağıtım, Ankara.
- Sartori, G. (1990). "A Tyhpology of Party Systems". (Ed. Peter Mair), *The West European Party System*, 316-349, Oxford University Press, Newyork.
- Sartori, G. (1976). *Parties and Party Systems A Framework For Analysis*. Cambridge University Press.
- Schedler, A. (2002). "Elections Without Democracy: The Menu Of Manipulation", *Journal of Democracy*, 13(2): 36-50.
- Türköne, M. (2010). *Siyaset*, Opus Yayınları, İstanbul.